

Пахомов І.В.

*старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України,
pahomov.ilya@ukr.net*

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ З ПРОФЕСІЇ «РІЗЬБЯР ПО ДЕРЕВУ ТА БЕРЕСТУ»

***Анотація:** У статті розкрито особливості розвитку творчих здібностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти з професії «різьбяр по дереву та бересту» у Білоцерківському професійному ліцеї. Здобуття професії «Різьбяр по дереву та бересту» відбувається згідно з відповідним Стандартом професійної (професійно-технічної освіти), який затверджено наказом Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.02.2019 № 203. На підставі даного Стандарту розроблена відповідна робоча освітня програма на модульно-компетентнісній основі для підготовки кваліфікованих робітників на основі базової загальної середньої освіти з отриманням повної загальної середньої освіти за професією: 7331 «Різьбяр по дереву та бересту». Дана програма розроблена з метою дотримання єдиних вимог при плануванні освітньої діяльності з урахуванням вимог стандартів професійної (професійно-технічної) освіти на основі компетентнісного підходу. Цілі і завдання робочої освітньої програми - розвиток у здобувачів освіти особистісних якостей, а також формування загальних і професійних компетентностей у відповідності з вимогами Міністерства освіти і науки України з даної професії. Вона розрахована на навчання здобувачів освіти, які отримали базову (повну) загальну середню освіту. Робоча освітня програма з підготовки кваліфікованих робітників містить співвідношення між загальнопрофесійною, професійно-теоретичною та професійно-практичною підготовками, в процесі яких забезпечується формування професійних (професійних базових, професійних профільних і загальних) компетентностей.*

***Ключові слова:** заклад професійної (професійно-технічної) освіти, здобувач професійної (професійно-технічної) освіти, освітня програма, професійні компетентності, різьбяр по дереву та бересту.*

***Abstract:** The article reveals the specifics of the development of creative abilities of the students of professional (vocational and technical) education in the profession of "wood and birch carver" at the Byla Tserkva Vocational Lyceum. Acquiring the profession of "Wood and Birch Carver" takes place in accordance with the relevant Standard of Professional (Vocational and Technical Education), which was approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated February 14, 2019 No. 203. On the basis of this Standard, an appropriate working educational program for modular competency-based for the training of qualified workers based on basic general secondary education with full general secondary education by profession: 7331 "Wood and birch carver". This program*

was developed in order to comply with the uniform requirements for planning educational activities, taking into account the requirements of the standards of professional (vocational and technical) education based on the competency approach. The goals and objectives of the work education program are the development of personal qualities of the students, as well as the formation of general and professional competencies in accordance with the requirements of the Ministry of Education and Science of Ukraine for this profession. It is designed for education seekers who have received basic (full) general secondary education. The working educational program for the training of qualified workers contains a ratio between general professional, professional-theoretical and professional-practical training, in the process of which the formation of professional (professional basic, professional profile and general) competencies is ensured.

Keywords: *institution of professional (professional and technical) education, acquirer of professional (professional and technical) education, educational program, professional competences, wood and birch wood carver.*

Враховуючи актуальність повоєнної відбудови України, важливого значення набуває підготовка кваліфікованих робітників. Вирішити цю проблему має сучасна професійна (професійно-технічна) освіта (далі – П(ПТ)О). У понад 700 закладах П(ПТ)О здобувачі освіти можуть отримати численні робітничі професії: «Столяр», «Токар», «Зварювальник», «Будівельник» тощо, які необхідні на ринку праці.

П(ПТ)О повинна не тільки формувати професійні компетентності здобувачів освіти, але й розвивати їх здібності: організаторські, комунікативні, технічні, спортивні, творчі. Для цього у закладах П(ПТ)О функціонують численні гуртки та секції, органи учнівського самоврядування.

Проведені нами опитування 103 педагогічних працівників закладів П(ПТ)О (майстрів виробничого навчання, старших майстрів, викладачів професійно-теоретичної підготовки, директорів та їх заступників) свідчать про наявність у кожному закладі П(ПТ)О розвиненої мережі гуртків та секцій, а також органів учнівського самоврядування.

До найбільш розповсюджених гуртків та секцій, які функціонують у закладах П(ПТ)О, відносяться: спортивні (секції футболу, баскетболу, волейболу, легкої та важкої атлетики тощо), технічної творчості (виготовлення продукції для ЗСУ

Але наші опитування здобувачів базової середньої освіти свідчать про небажання більшості з них здобувати професію: лише 11% з них планують після 9 класу закладу загальної середньої освіти вступати до закладів П(ПТ)О. Однією з причин вони називають наявність у них переважно професій технічного спрямування і відсутність творчих професій.

Але у кожній професії є елемент творчості. Особливо вирізняється у цьому професія «Різьбяр по дереву та бересту», яку можна опанувати у Білоцерківському професійному ліцеї.

Різьбяр здійснює повний технологічний процес виготовлення і художню обробку виробів з дерева. Створює різноманітні різьблені, розписні,

інкрустовані дерев'яні вироби – меблі, панно, побутові предмети тощо. Володіє знаннями з малюнку, композиції, матеріалознавству, а також володіє інструментами та обладнанням для декоративної обробки деревини.

Культурологічне та соціально-економічне значення професії «Різьбяр по дереву та бересту» важко переоцінити. Твори майстрів народного декоративно-ужиткового мистецтва привертають до себе величезну увагу. Вони широко експонуються в Україні і за кордоном, прикрашають різноманітні архітектурні ансамблі тощо. Народне мистецтво входить у нашу повсякденність не тільки через виставки, музеї, салони, а й через свою органічну сутність, розуміння світогляду, через ставлення до нового у предметних образах, орнаментах, розписах і пластиці, художніх ансамблях.

Серед основних професійних компетентностей, що формуються у здобувачів П(ПТ)О за професією «Різьбяр по дереву та бересту» варто назвати наступні: розрізняти вироби різних видів обробки дерева, характерних для традиційних центрів художніх промислів рідного краю, робити замальовки з зразків виробів, володіти інструментом і технологією художньої обробки дерева, виконувати елементи і мотиви орнаменту в техніці геометричного та рельєфного різьблення, проєктувати простий виріб і виготовляти його, самостійно розробляти композиції для різьблення і виконувати їх на поверхні виробу, заточувати і правити необхідний інструмент для різьби, організовувати робоче місце.

Щодо можливостей працевлаштування, випускники за професією «Різьбяр по дереву та бересту» можуть працювати на художніх промислах, пов'язаних з різьбою по дереву і бересту, меблевому виробництві, художньо-ужитковому оформленні інтер'єрів, зонах санаторно-курортного відпочинку для оснащення і оформлення куточків відпочинку.

Нажаль, в Єдиному порталі вакансій Державної служби зайнятості відсутні вакансії на професію «Різьбяр по дереву та бересту» у Білоцерківській територіальній громаді, де мешкають здобувачі освіти за цією професією. Але в наявності 8 вакансій столяра на меблевій підприємстві із зарплатою від 12 до 33 тис грн. тому випускники можуть обрати одну зі споріднених професій: «Виробник художніх виробів із дерева», «Бондар», «Столяр», «Тесляр», «Реставратор старовинних художніх дерев'яних виробів» тощо.

Бажаючи випускники за професією «Різьбяр по дереву та бересту» можуть продовжити навчання у наступних закладах вищої освіти: Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. Бойчука, Закарпатському художньому інституті, Київському національному університеті культури і мистецтв, Київському національному університеті технологій та дизайну, Львівській національній академії мистецтв.

Здобуття професії «Різьбяр по дереву та бересту» відбувається згідно з відповідним Стандартом професійної (професійно-технічної освіти), який затверджено наказом Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.02.2019 № 203. На підставі даного Стандарту розроблена відповідна робоча освітня програма на модульно-компетентній основі для підготовки кваліфікованих робітників на основі базової загальної середньої освіти з отриманням повної

загальної середньої освіти за професією: 7331 «Різьбяр по дереву та бересту». Дана програма розроблена з метою дотримання єдиних вимог при плануванні освітньої діяльності з урахуванням вимог стандартів професійної (професійно-технічної) освіти на основі компетентнісного підходу.

Програма передбачає наступні професійні кваліфікації: Різьбяр по дереву та бересту 2-го, 3-го та 4-го розряду. Освітня кваліфікація: кваліфікований робітник. Рівень освітньої кваліфікації: перший (початковий) - різьбяр по дереву та бересту 2-го розряду – 2 рівень НРК; другий (базовий) - різьбяр по дереву та бересту 3-го розряду – 3 рівень НРК; третій (вищий) - різьбяр по дереву та бересту 4-го розряду - 4 рівень НРК.

Дана програма розроблена з метою дотримання єдиних вимог при плануванні освітньої діяльності з урахуванням вимог стандартів професійної (професійно-технічної) освіти на основі компетентнісного підходу. Цілі і завдання робочої освітньої програми — розвиток у здобувачів освіти особистісних якостей (в т. ч. творчих здібностей), а також формування загальних і професійних компетентностей у відповідності з вимогами Міністерства освіти і науки України з даної професії.

Робоча освітня програма розрахована на навчання здобувачів освіти, які отримали базову (повну) загальну середню освіту, мали при вступі до закладу освіти вік, установлений відповідно до законодавства, і не мали медичних протипоказань для виробничого навчання і роботи з цієї професії, а також з урахуванням вимог Переліку важких робіт і робіт зі шкідливими та небезпечними умовами праці, на яких забороняється використання праці жінок, затверджених Міністерством охорони здоров'я України № 256 від 29.12.1993.

Робоча освітня програма з підготовки кваліфікованих робітників містить співвідношення між загальнопрофесійною, професійно-теоретичною та професійно-практичною підготовками, в процесі яких забезпечується формування професійних (професійних базових, професійних профільних і загальних) компетентностей.

Програма включає загальнопрофесійний блок, а також передбачає послідовне вивчення навчальних предметів професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки.

Навчальні предмети з професійно-теоретичної підготовки вивчаються за робочими навчальними програмами, розробленими на основі компетентностей, у яких відображаються зміни, притаманні відповідній галузі виробництва, підприємству-замовнику кадрів.

За типовим навчальним планом на кваліфікацію «Різьбяр по дереву та бересту 2-го розряду» кількість годин становить – 580, з них: загальнопрофесійна підготовка – 35 годин; професійно – теоретична підготовка – 196 годин; професійно – практична підготовка – 342 год.; підсумкова кваліфікаційна атестація – 7 год.

За робочим навчальним планом на кваліфікацію «Різьбяр по дереву та бересту 2-го розряду» кількість годин становить – 581. Для вивчення навчальних предметів загальнопрофесійної підготовки відводиться 35 годин, професійно-теоретичної підготовки - 505 годин, професійно-практичної

підготовки – 343 годин, підсумкова кваліфікаційна атестація – 7 год. Професійно-практичну підготовку було збільшено на 1 годину з метою дотримання тижневого навантаження.

За типовим навчальним планом на кваліфікацію «Різьбяр по дереву та бересту 3-го розряду» кількість годин становить – 656 годин з них: професійно – теоретична підготовка – 186 годин; професійно – практична підготовка – 463 год.; підсумкова кваліфікаційна атестація – 7 год.

За робочим навчальним планом на кваліфікацію «Різьбяр по дереву та бересту 3-го розряду» кількість годин становить – 576 годин з них: професійно – теоретична підготовка – 140 годин; професійно – практична підготовка – 429 год.; підсумкова кваліфікаційна атестація – 7 год.

З метою запобігання дублювання змісту освітніх програм, при набутті компетентностей з професії «Різьбяр по дереву та бересту 3 розряду», скорочено кількість годин професійно-теоретичної підготовки – 46 годин і професійно – практичної - 34 години. Всього обсягом 80 години, що становить 12,3 %, передбачених Стандартом професійної (професійно-технічної) освіти, за рахунок скорочення навчального матеріалу, що вивчався раніше при набутті певних компетентностей при здобутті професії «Різьбяр по дереву та бересту 2 розряду».

За типовим навчальним планом на кваліфікацію «Різьбяр по дереву та бересту 4-го розряду» кількість годин становить – 1155 годин з них: професійно – теоретична підготовка – 316 годин; професійно – практична підготовка – 832 год.; підсумкова кваліфікаційна атестація – 7 год.

За робочим навчальним планом на кваліфікацію «Різьбяр по дереву та бересту 4-го розряду» кількість годин становить – 931 година з них: професійно – теоретична підготовка – 169 годин; професійно – практична підготовка – 755 год.; державна кваліфікаційна атестація – 7 год.

При набутті компетентностей з професії «Різьбяр по дереву та бересту 4 розряду» з метою запобігання дублювання змісту освітніх програм, скорочено кількість годин професійно-теоретичної підготовки - 147 годин і професійно-практичної - 77 годин; всього обсягом 224 години, що становить 19,5 %, передбачених Стандартом професійної (професійно-технічної) освіти, за рахунок скорочення навчального матеріалу, що вивчався раніше при набутті певних компетентностей при здобутті професії «Різьбяр по дереву та бересту 2 розряду» і «Різьбяр по дереву та бересту 3 розряду».

Щоденне навантаження здобувачів освіти під час професійно-практичної підготовки: виробниче навчання — 6 годин, виробнича практика — 7 годин.

До самостійного виконання робіт здобувачі освіти допускаються лише після навчання і перевірки знань з охорони праці.

З метою визначення досягнутих рівнів професійної кваліфікації здобувачів освіти з професії 7331 «Різьбяр по дереву та бересту» проводиться поетапна кваліфікаційна атестація, за результатами якої присвоюється відповідна кваліфікація.

Державна кваліфікаційна атестація здійснюється за рахунок навчального часу, відведеного на професійно-практичну підготовку і складає 7 годин.

Критерії кваліфікаційної атестації випускників розробляються закладом освіти і базуються на компетентнісному підході відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики.

Присвоєння освітньо-кваліфікаційного рівня «кваліфікований робітник» відповідного розряду можливе за умови набуття здобувачем освіти усіх компетентностей.

Випускнику закладу П(ПТ)О, який успішно пройшов кваліфікаційну атестацію, присвоюється освітньо-кваліфікаційний рівень «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду і видається диплом державного зразка.

Формування та розвиток творчих здібностей здобувачів П(ПТ)О за професією «Різьбяр по дереву та бересту» розпочинається з оволодіння навчальним предметом «Виготовлення найпростіших столярних з'єднань».

Так, під час вивчення теми «Властивості м'яких порід деревини на якість обробки» здобувачі формують компетентності щодо вибору деревини для виготовлення столярних виробів, визначення порід деревини за ознаками макробудови і за даними зразками». А під час вивчення теми «Технологія виготовлення найпростіших столярних з'єднань» у них формуються компетентності щодо сполучення деталей, з'єднання деталей зрощуванням, тощо.

В процесі оволодіння предметом «Технології обробки деревини» у здобувачів освіти під час засвоєння теми «Основні прийоми обробки деревини на деревообробних верстатах» формуються компетентності щодо прямолінійного розпилу заготовок вздовж волокон, торцювання заготовок, зарізання пазів, чвертей, з'єднань рамок і коробок, випилювання деталей з криволінійними контурами, вирівнювання площин та створення базових поверхонь на заготовках, калібрування заготовок по товщині, тощо.

Особливо виразно творчі здібності здобувачів освіти за даною професією формуються під час оволодіння предметом «Кольорознавство та композиція».

Починається вивчення предмету з теми «Властивості та сприйняття кольору, основні характеристики кольорів», де формуються компетентності щодо розрізнення важких та легких кольорів, хроматичних і ахроматичних кольорів, визначення їх властивостей: важкості, помітності, виступання та відступання, теплоти і холодості.

Під час вивчення теми «Змішування кольорів, кольоровий тон, поєднання кольорів, контраст застосування кольорознавства на практиці» здобувачі освіти знайомляться з методами змішування кольорів: аддитивним і субтрактивним, колірним тоном, поєднанням кольорів: компліментарним, тріадою, аналогічним, роздільно-компліментарним, видами колірних контрастів, побудовою круга на основі змішування кольорів; а також на практиці здійснюють це змішування.

Компетентності щодо історії та сучасного стану декоративно-вжиткового мистецтва України формуються у здобувачів освіти в процесі оволодіння темою «Основні напрямки розвитку декоративно-прикладного мистецтва».

Здобувачі освіти вивчають сучасні народні художні промисли України, поняття професійного та самодіяльного мистецтва.

Основні дизайнерські компетентності формуються у здобувачів освіти в процесі вивчення теми «Поняття єдності форми і змісту», де вони знайомляться з основними поняттями дизайну: естетичністю, функціональністю, економічністю, цілісністю.

Основною різьби по дереву є орнамент, тому значна увага приділяється вивченню теми «Орнамент; особливості, види, мотиви його застосування». Здобувачі освіти знайомляться з гармонією і красою геометричного різьблення, метою використання орнаменту на поверхні предмета, різними видами орнаменту: стрічковими, сітчастими, круглими, симетричними, асиметричними, композиційно замкнутими, геометричними, рослинними, зооморфними.

Важливе місце в навчальній програмі підготовки різьбярів по дереву та бересту займає тема «Народна орнаментика», яка включає: використання стародавніх солярних знаків, графічне копіювання народних орнаментальних мотивів, тощо.

Також важливою є тема «Створення, стилізування, спрощення лінійно-контурних, тональних візерунків», яка складається з наступних компетентностей: спрощення форми, мотиви для створення різних декоративних орнаментів, стилізація форм у різних видах декоративної побудови.

Виготовлення виробу починається з його ескізу, тому в навчальну програму включена тема «Ескізи геометричного, рослинного, скульптурного різьблення», під час вивчення якої здобувачі освіти розглядають ескізи геометричного, рослинного, скульптурного різьблення. Вони на практиці виконують зарисовки кухонної лопатки, дошки, геометричного орнаменту з простих елементів (імітація «сухе різьблення»), орнаментальної композиції в крузі (імітація «різьблення та маркетрі»).

Особливості різних видів різьблення вивчаються у темі «Володіння теоретичним матеріалом щодо техніки та технології різьблення, інкрустації тощо»: контурна різьба, плоскорельєфне та рельєфне різьблення, інкрустація деревини, яворівське різьблення, виконання композиції декоративної вставки (імітація різьблення та інкрустація).

Формування та розвиток творчих здібностей здобувачів освіти також відбувається у процесі вивчення навчальної дисципліни «Матеріалознавство». Під час її вивчення здобувачі освіти вивчають будову і властивості бересту, місце і час його заготівлі, придатність за якістю і забарвленням, частини і розрізи стовбура, макробудову деревини, види і сорти круглих і пиляних лісоматеріалів, способи сушіння деревини, види та основні властивості клеїв та приготування робочих розчинів клеїв, властивості та породи деревини, захисно-декоративні матеріали (барвники, лаки і політури, олії, воскові мастики), приховані дефекти бересту, матеріали для інкрустації (перламутр, ріг, метал, бісер, шпон струганий). Наприкінці вивчення дисципліни здобувачі освіти мають виконати малюнок з використанням різних матеріалів (перламутр, бусір та інші).

Спеціальні професійні компетентності здобувачів освіти формуються при оволодіння дисципліною «Спеціальні технології». Здобувачі освіти вивчають та на практиці здійснюють різні види художньої різьби по бересту та дереву: інтарсію, інкрустацію, маркетрі, плосковиїмчасту, плоскорельєфну, рельєфну, прорізну або ажурну, об'ємну або скульптурну, комбіновану, домову, геометричну, тощо.

Особливу увагу педагогічні працівники закладу П(ПТ)О приділяють формуванню у здобувачів освіти професійних компетентностей з предметів «Спеціальна технологія», «Композиція» та «Ліплення». Здобувачі освіти на практиці здійснюють різьблення по бересту вручну сюжетно-орнаментальних композицій середньої складності, плоскорельєфну різьбу, різьбу з регіональним компонентом, розробляють ескіз жіночі прикраси, скриньки, тарілі, сувеніру за своїм бажанням (маркетрі, інкрустація, інтарсія тощо), композиції декоративної вставки (імітація різьблення та інкрустації).

В рамках дисципліни «Ліплення» здобувачі освіти вивчають характерні ознаки, застосування та особливості виконання барельєфної та горельєфної різьби, на практиці здійснюють ліплення рельєфу, натюрморту, створення ескізу орнаменту і перетворення його в рельєф, створення копії капітелі з врахуванням пропорцій, орнаменту, стилістики, копії розетки з акантовими листками, копії орнаменту вази, рельєфу на вгнутій площині типу підносу, ліпкою рельєфу з гіпсового зразка, в який входять рослинні форми, а також декоративне ліплення тварин, птахів.

При вивченні предмету «Композиція» для отримання 3-го розряду здобувачі освіти здійснюють розробку композиції на теми місцевих художніх промислів, виконують деталь скрині, рахви чи іншого виробу, використовуючи основні групи композиційних принципів у побудові орнаментальних елементів та мотивів, ескіз фрагменту виробу з використанням зарисовок візерунків середньої складності (корпус годинника), проєкт орнаментальної вставки рослинного орнаменту з проробкою рельєфних форм та площин (стрічковий, замкнутий та інші), ескіз хлібниці з декором рельєфної різьби, композицію рельєфного декору для оздоблення виробу заданих розмірів: деталь стола, рами, карнизу, складних сюжетно-орнаментальних композицій (прямокутник) з введенням стилізованих рослинних і зооморфних елементів, проєкту декоративного тареля, скриньки, полиці тощо в техніці різьби по дереву, бересту, композиції скрині або рахви, композиції тареля, ескізу панно з барельєфним різьбленням, з введенням стилізованих рослинних і зооморфних елементів, ескізу виробу за власним бажанням з горельєфним різьбленням.

Для здобувачів освіти, які прагнуть отримати 4-й розряд, вивчається також навчальна дисципліна «Рисунок». Під час її вивчення здобувачі освіти вивчають прийоми художнього різьблення по бересту візерунків середньої складності, виконання сюжетно-орнаментальних композицій, технологію виконання прорізної (ажурної) та рельєфної (накладної) різьби, створюють рисунок журнального столика з накладним різьбленням. Також вони вивчають характерні ознаки, застосування та особливості виконання барельєфної та

горельєфної різьби, художнє оздоблення виробів з дерева, роблять зарисовки конструкційних особливостей крісла.

Для отримання 2-го розряду з професії 7331 «Різьбяр по дереву та бересту» здобувачі освіти повинні виконати кваліфікаційну пробну роботу: виготовлення простих орнаментальних елементів та мотивів з геометричних фігур на площині, розеток, фрагментів скриньки, кухонних дощочок та коробочки.

Для отримання 3-го розряду здобувачі освіти повинні виконати: плоскорельєфну різьбу на виробі з проробкою фону, декоративні вставки, кухонні дощочки, елементи скриньок, фрагментів декоративних пластів.

Для отримання 4-го розряду здобувачі освіти повинні виконати: виготовлення накладного декору для меблів, рамок для картин, фото, топірців, фрагментів декоративного панно, пластів, елементів скринь.

Таким чином, різьба по дереву – це зв'язок між поколіннями, традиційне народне ремесло, яке займає почесне місце у культурі українського народу і тому потребує відродження та підтримки.